

Het ongehoorde noorden

Een verkenning naar de sociale infrastructuur in het noorden van Noord-Holland

Samenvatting van het onderzoeksrapport

In 2005 krijgt Noord-Holland Noord een nieuw streekplan. In tegenstelling tot vroegere plannen waarin letterlijk de ruimte werd geordend, wil de provincie nu erg graag een sociale component inbouwen. Daarom heeft de afdeling Zorg, Welzijn en Cultuur (ZWC) van de provincie Noord-Holland opdracht gegeven te verkennen hoe de sociale infrastructuur in het nieuwe streekplan een plaats kan krijgen. Het provinciale kenniscentrum PRIMO heeft die verkenning uitgevoerd in samenwerking met het Verwey-Jonker Instituut uit Utrecht. In een gedeelte van Noord-Holland Noord, te weten de gemeente Langedijk, Harenkarspel, het zuidelijk deel van Zijpe en het vroegere Schoorl, zijn sociale thema's beschreven die met ruimtegebruik te maken hebben.

De onderzoekers hebben het proefgebied verkend door een route te fietsen: van Sint Pancras, via Broek op Langedijk, Scharwoude, Oudkarspel en Dirkshorn naar de kust. Vanuit Petten ging het via Schoorl en Schoorldam weer landinwaarts, langs Warmenhuizen – Tuitjenhorn en het Geestmerambacht weer terug naar Sint Pancras. Aan de hand van elf actuele sociale thema's met een ruimtelijke component hebben zij onderweg gesprekken gevoerd met inwoners en sleutelfiguren. Extra aandacht gaat uit naar ouderen en jongeren.

Voor het streekplan beschouwt de provincie het noorden van Noord-Holland als één regio. Maar het is geen homogeen gebied. Er zijn duidelijke verschillen, zelfs in het kleine proefgebied tussen Alkmaar en Schagen. Drie dorpen worden nader bekeken: Petten, Sint Pancras en Dirkshorn. Petten is vanuit ruimtelijk oogpunt een geïsoleerd dorp met een eigen identiteit. Bewoners uit Petten zijn inwoners van Zijpe, maar voelen zich niet zo. Iets soortgelijks geldt voor Sint Pancras, dat tot 1991 een zelfstandige gemeente is geweest. Sint Pancras hoort nu bij Langedijk, maar koestert nog haar eigen sociale voorzieningen. Op de kaart is te zien dat Pancras in de tang zit van oprukkende woningbouw en bedrijventerreinen. Dirkshorn hoort bij Harenkarspel. Het dorp is nog half agrarisch, maar haalt het beleg op de boterham uit het toerisme. Op de schaal van de gemeente Harenkarspel is Dirkshorn te klein voor het tafellaken, maar te groot voor het servet.

Formele sociale infrastructuur

De sociale sector heeft een eigen infrastructuur: de sociale infrastructuur. Voor een goed begrip van die structuur is het belangrijk een onderscheid te maken tussen de formele kant en de informele kant. Onder formele infrastructuur verstaan we voorzieningen op het terrein van sociaal-cultureel werk, onderwijs, maatschappelijke dienstverlening, zorg en gezondheid, inclusief de gebouwen en de beroepskrachten. Het spreekt bijna vanzelf dat voor kwetsbare groepen voorzieningen dichtbij horen te zijn en voldoende kwaliteit dienen te hebben.

Echter: het voorzieningenniveau in de kleine kernen in Noord-Holland Noord gaat achteruit, net als in andere provincies. Bewoners vinden het belangrijk dat de voorzieningen op peil blijven. Er komen steeds meer creatieve oplossingen en er wordt gezocht naar combinatiemogelijkheden: zo zie je dat huisartsen, apothekers en fysiotherapeuten soms bij elkaar gaan zitten in verzorgingshuizen. Bewoners willen ontmoetingsplekken veilig stellen. En elke gemeente is bezig met het herordenen van accommodaties.

Multifunctionele accommodaties

Multifunctionele accommodaties lijken een nieuw fenomeen. In Langedijk wordt een pand gebouwd waarin de bibliotheek, de muziekschool en de kinderopvang onderdak krijgen. Ook Petten is met een multifunctioneel gebouw bezig. Dat doet modern aan, maar in kleine kernen is het een vertrouwd beeld dat er meerdere activiteiten in één gebouw plaats vinden. In Schoorl is al 25 jaar een multifunctioneel centrum, met een jongerensociëteit, een theater, vergader- en cursusruimtes.

Door de populariteit van multifunctionele gebouwen hebben beleidmakers weinig oog voor de nadelen. Het beheer moet professioneler en grootschaliger worden aangepakt. Dat vereist een omslag bij de vrijwilligers. En de meeste accommodaties komen op een centrale plaats, terwijl bij veel dorpsbewoners de angst leeft dat elders een basisvoorziening verdwijnt.

Brede school

Iets soortgelijks doet zich voor rondom de ontwikkeling van brede scholen. Brede scholen zijn "in". In Noord-Holland Noord zijn 16 van de 26 gemeenten bezig met plannen voor zo'n type school. De wens tot meer samenwerking is er, maar de angst om autonomie in te leveren eveneens.

Dorpshuizen

Als het om meervoudig gebruik van gebouwen gaat moeten ook de dorpshuizen worden genoemd. Binnen het proefgebied staan 10 dorpshuizen. Volgens een quick scan van IMCO (voorganger van PRIMO) bij de gemeenten wordt de wens naar het combineren van meerdere functies weliswaar onderschreven, maar gaat de aandacht eerst uit naar problemen rondom beheer en exploitatie. Welke dorpshuizen in de kleine kernen nog levensvatbaar zijn, is momenteel onderwerp van discussie. Daarbij wordt het belang van een ontmoetingsplek afgewogen tegen de vraag hoe duur het is om de verouderde accommodaties te verbouwen.

Diensten aan ouderen

Ouderen worden gestimuleerd zo lang mogelijk zelfstandig te wonen. Om dat te realiseren hebben ze op verschillende terreinen hulp nodig.

Er komen steeds meer ondersteunende diensten aan ouderen die gecoördineerd worden door organisaties als WonenPlus (soms ServicePlus genaamd). Bijvoorbeeld: maaltijdverstrekking, alarmering bij noodsituaties, klusjes in en om het huis, huisbezoek en dergelijke. De diensten worden aangeboden door ouderenbonden, de thuiszorg, welzijnswerk voor ouderen en woningcorporaties. Om die verschillende diensten goed op elkaar af te stemmen is het handig dat ze bij elkaar zitten. Zo ontstaan wijksteunpunten die WonenPlus diensten coördineren.

Via een abonnement of een lidmaatschap zijn de ouderen verzekerd van een basispakket. Er zijn inmiddels 9 organisaties die goed draaien en nog eens negen bevinden zich in een startfase. De provincie Noord-Holland ondersteunt lokale WonenPlus projecten. Zeer recent heeft de provincie besloten mee te betalen aan zeven nieuwe wijksteunpunten voor ouderen, waaronder een in de nieuwbouw-wijk Mayersloot-west in Langedijk. De nieuwe verzorgingshuizen worden steeds multifunctioneler, je treft er onverwachte combinaties van beroepen aan: fysiotherapeuten, tandartsen, kappers, maatschappelijk werkers; beroepen met een voorheen zelfstandige vestiging. De Sanderije in Schoorl is een goed voorbeeld. Ook in Petten wil men graag zoiets.

Huisvesting

Zowel huisvesting voor ouderen als voor jongeren wordt als een groot probleem gevoeld. Daarbij is er een groot verschil tussen de ouderen, die veel aandacht krijgen en jongeren die er in het beleid bekaaid van afkomen.

Ouderen

Elke gemeente in het onderzoeksgebied zoekt naar oplossingen voor de toenemende vergrijzing. Nergens is de huidige woningvoorraad toegesneden op de groeiende groep ouderen die aangepaste woonwensen heeft. Er zijn twee hoofdfactoren in het spel. In de eerste plaats het tempo waarin de gemeente vergrijsd. De kustgemeenten vergrijzen het snelst, daar zijn de woningen het duurst. Jongeren kunnen zich zo'n huis niet veroorloven. Als een oudere verhuist, komt er een andere oudere voor terug. In de tweede plaats de groei van de woningvoorraad. Die is overal heel laag, behalve in de VINEX-locatie.

Veel ouderen willen in hun vertrouwde omgeving blijven wonen. Het is voor hen van belang dat zij dichtbij de voorzieningen wonen. Algemeen wordt aangenomen dat de groep ouderen met een bovenmodaal inkomen sterk toeneemt. Hun groeiend vermogen zit grotendeels in hun huis. Wanneer deze groep op latere leeftijd van woning verandert, zal dit leiden tot een grote behoefte aan woningen met een zekere luxe. Ouderen zullen steeds meer gaan letten op comfort, rust en de ligging van de woning. Dat hoeft niet altijd een koopwoning te zijn, een luxe huurflat is voor velen een reële optie.

De omvang van de huidige woningvoorraad voor senioren is onderzocht. Er zijn momenteel 246.500 woningen in Noord-Holland Noord. Daarvan zijn er ongeveer 17.000 toegankelijk voor ouderen met een indicatie en 229.500 toegankelijk zonder een indicatie. De woningvoorraad in de tehuizen bedraagt ongeveer 10.000. Het huidige tekort aan zelfstandige seniorenwoningen wordt geschat op 4.000.

Een laatste element in de woningsituatie van ouderen is de vraag in hoeverre het mogelijk is de bestaande woonzorgcomplexen aan te passen aan de eisen van deze tijd. In de periode 2000-2004 zijn in Noord-Holland Noord circa 1150 nieuwe of verbeterde woningen nodig.

Jongeren

In schril contrast met de aandacht voor de huisvesting van ouderen, lijken de jongeren bijna een vergeten groep. Het heft de onderzoekers verrast dat de meeste jongeren in hun eigen dorp blijven wonen. Anderen spreken de wens uit na hun studie of een baan in de Randstad terug te keren naar hun geboorteplek. Opvallend is dat jongeren de reistijd ondergeschikt vinden aan de gezelligheid en saamhorigheid van het eigen dorp. Het is voor jongeren en starters echter vrijwel onmogelijk om een huis te huren of te kopen in het

eigen dorp. Het puntensysteem dat woningcorporaties bij hun wachtlijst voor huurwoningen hanteren, pakt ongunstig uit voor jongeren. En de prijzen van de nieuwe koopwoningen zijn voor hen niet op te brengen. Ook blijven veel jongeren langer thuis wonen. De indruk bestaat dat een aantal tijdelijk in vakantiewoningen bivakkeert, wat de ware omvang van het huisvestingsprobleem verhult.

Sport

In het onderzoeksgebied wordt nog evenveel aan sport gedaan als vroeger, maar de manier waarop verandert. Sporten in clubverband wordt minder, terwijl het ongeorganiseerd sporten toeneemt. Jongeren tot 14 jaar sporten voornamelijk nog in clubverband. De ouders betalen de contributie en regelen het vervoer. Vanaf 16 jaar willen veel jongeren zich niet te lang binden aan één bepaalde sport. Ze willen iets doen wat hun vrienden ook doen. Het zapedrag neemt toe, ze willen éénmalig meedoen aan een activiteit en wachten af of een volgende activiteit hen ook aanspreekt. Een jongerenwerker in Schoorl speelt hierop in door verschillende outdooractiviteiten in groepsverband aan te bieden. Ook onder volwassenen neemt het sporten in clubverband af. Zij gaan vaak in kleine groepjes sporten op tijden die ze zelf bepalen. De sporthallen trekken meer bezoekers dan de sportvelden. De sociale betekenis van de sportvereniging neemt af. Het ledental daalt en het wordt steeds moeilijker om vrijwilligers te vinden.

Informele sociale infrastructuur

Onder informele infrastructuur bestaat uit sociale verbanden, vaak op persoonlijke basis. Het zijn netwerken van verwanten, burens, familie, mensen met verwante beroepen. Kenmerkend is dat informele banden nooit anoniem zijn. Informele netwerken zijn vooral van belang voor kwetsbare groepen. De dorpsgemeenschappen zijn over het algemeen hecht en het verenigingsleven is sterk. Daardoor is er veel mogelijk, zo is burenhulp vaak heel vanzelfsprekend. Om die reden kiezen zowel ouderen als jongeren er vaak voor in een kleine kern te blijven wonen, ondanks het beperkte voorzieningenniveau en problemen met bereikbaarheid. De kleinschaligheid, de gezelligheid, een veilige omgeving waar mensen voor elkaar klaar staan spreekt de inwoners erg aan. De negatieve kanten zoals een sterke sociale controle en het 'geklets' worden voor lief genomen.

In het hele gebied vormt het verenigingsleven een sterk bindend element omdat men elkaar informeel ontmoet en tegelijk activiteiten ontplooit. Zelfs de kleinste kernen hebben nog altijd clubs op het gebied van sport en ontspanning. Soms is er sprake van een teruglopend ledental, maar nergens verdwijnen verenigingen. Het grootste knelpunt is de vergrijzing in de besturen. Van nieuwe dorpsbewoners die toetreden tot een hechte gemeenschap wordt verwacht dat zij ook een bijdrage leveren aan het sociale leven door deel te nemen aan activiteiten en organisaties. Dan is inburgering meestal een logisch gevolg. Toch zijn er steeds meer nieuwkomers - met name de forenzen - die de rust, de ruimte en de privacy consumeren, maar niet investeren in nieuwe sociale relaties.

Veel inwoners van de dorpen hechten nog sterk aan de eigen identiteit die gebaseerd is op de ligging ten opzichte van de omgeving en op de vroegere verschillen in godsdienst. Zelfs jongeren die niet meer opgegroeid zijn met verzuiling, voelen deze verschillen nog duidelijk. In de discussie over draagvlak van voorzieningen is de identiteit nog steeds een factor om rekening mee te houden.

Botsende schaalniveaus

Het proefgebied heeft een plattelands-uitstraling. De meeste bebouwing is kleinschalig. Maar er zijn ook grote ondernemingen. In het rapport worden er drie beschreven: ECN in Petten, houthandel Eecen in Oudkarspel en zaadveredelingsbedrijf BEJO in Warmenhuizen. Deze bedrijven bieden werkgelegenheid, maar zorgen ook voor overlast door het toenemende vrachtverkeer en milieurisico's. De grote gebouwen worden ook als lelijk ervaren in het landschap. In de loop der jaren is er echter een sterke band ontstaan tussen de onderneming en de bevolking, zowel op economisch als op sociaal terrein. Die sociale verwevenheid is zo hecht, dat voor de bevolking het voordeel van de werkgelegenheid veel zwaarder weegt dan het nadeel van de mogelijke overlast.

Vroeger werd de streek rond Langedijk gedomineerd door kooltelers. Na de ruilverkaveling en inrichting van het recreatiegebied Geestmerambacht is het aantal telers teruggelopen. Ook schaalvergroting en mechanisatie spelen hier een rol.

Sinds 1992 zijn er plannen voor uitbreiding ten behoeve van de recreatie. Dit maakt het voortbestaan van de agrariërs die nog in bedrijf onzeker. Zij weten niet wanneer zij uitgekocht gaan worden. Bovendien maakt het veel uit of hun grond natuurgebied wordt danwel gebruikt gaat worden voor woningbouw. Grond die voor woningbouw is bestemd brengt vier keer zo veel op als grond die natuurgebied gaat worden. Dit wordt door agrariërs als onrechtvaardig beschouwd.

Centrum en ommeland

De aantrekkingskracht van Den Helder is zeer beperkt. In de Kop wordt Texel als hét achterland van de marinestad beschouwd. Het noordelijk deel van Zijpe en het noordelijk deel van Harenkarspel zijn op Schagen gericht. Het noorden van Langedijk (Oudkarspel en Noord-Scharwoude) ligt in een overgangsgebied. Jongeren gaan vaak in Schagen uit, of zitten er op school. Inwoners van Petten, Schoorl en het zuidelijk deel van Langedijk gaan naar Alkmaar voor scholen, winkelen, uitgaan en het ziekenhuis.

Mobiliteit

De auto is hét vervoermiddel in Noord-Holland Noord. Dat moet ook wel. Driekwart van het gebied ligt niet op fietsafstand van een treinstation. En wat de bus betreft, alleen de kernen die aan de noord-zuidroutes van busverbindingen liggen beschikken over redelijk openbaar vervoer. Er zijn nauwelijks oost-west verbindingen. Dit betekent een beknotting van de mobiliteit van ouderen die niet (meer) kunnen of durven autorijden, jongeren die nog geen rijbewijs hebben en thuisblijvende ouders met (kleine) kinderen. Omgekeerd zijn veel busverbindingen niet meer rendabel, juist omdat de meeste autobezitters geen gebruik maken van de bus. Voor mensen die gemakkelijk een beroep kunnen doen op familie of burens is het niet zo'n groot probleem. Voor mensen die dit niet kunnen of willen des te meer.

Er ontstaan initiatieven waarbij vrijwilligers zelf aanvullend vervoer regelen. Zo rijdt er een busje tussen Groet en Schoorl omdat de doorgaande bus van Alkmaar naar Den Helder enkele haltes overslaat. In verschillende plaatsen rijden busjes met vrijwillige chauffeurs voor mensen die minder mobiel zijn. Dit zijn positieve ontwikkelingen, ontstaan uit gemeenschapszin, maar het zijn geen structurele oplossingen. Alles staat of valt met de bereidheid van de vrijwilligers.

Het nieuwe streekplan dat in 2005 van kracht wordt kan aan sociaal gehalte winnen wanneer extra aandacht wordt besteed aan sociale ontwikkelingen die tot grotere sociaal-economische verschillen kunnen leiden.

1. Wanneer de woningmarkt wordt overgelaten het vrije spel der maatschappelijke krachten dreigt het verschil tussen rijke en arme gebieden groter te worden. Dit heeft gevolgen voor het niveau van de sociale voorzieningen.
2. Als jongeren in de nabije toekomst geen perspectief hebben dat zij in hun geboortedorp kunnen blijven, terwijl pensioenmigranten de mooie plekjes bezetten, dan groeien de sociale spanningen.
3. Er dreigt een kleine maar schrijnende groep van ouderen met lage inkomens te ontstaan in dorpen waar basisvoorzieningen verdwijnen.